

1

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан факультету суспільних наук
Ю.О. Остапець
« 28 » *березня* 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПОЛІТИЧНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність	052 Політологія
Освітня програма	Політологія
Статус дисципліни	Обов'язкова
Мова навчання	Українська

Ужгород – 2024

Робоча програма навчальної дисципліни «**Політична конфліктологія**» для здобувачів вищої освіти галузі знань **05 Соціальні та поведінкові науки** спеціальності **052 Політологія** освітньої програми «**Політологія**».

Розробник: Петрінко В.С., доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри політології і державного управління
протокол № 10 від «27» червня 2024 р.

Завідувач кафедри Ключкович А.Ю.

Схвалено науково-методичною комісією **факультету суспільних наук**
протокол № 8 від « 27 » червня 2024 р.

Голова науково-методичної комісії факультету суспільних наук Попадич О.О.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	4-ий	5-ий
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин: для денної форми навчання: 2,9 аудиторних – 52 самостійної роботи студента – 68	7-ий	9-ий
	Лекції:	
	28	12
	Практичні (семінарські):	
	24	4
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	68	104

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Політична конфліктологія» є надати студентам теоретико-пізнавальні й утилітарно-практичні знання щодо особливостей виникнення, розгортання та вирішення політичних конфліктів у руслі досягнень науки про конфлікт.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) загальних компетентностей:

- знання предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК-01);
- здатність бути критичним і самокритичним (ЗК-03);
- здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології (ЗК-05);
- здатність працювати у міжнародному контексті (ЗК-08).

2) спеціальних (фахових) компетентностей:

- здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (СК-01);
- здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах (СК-03);
- здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування (СК-05);
- здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні (СК-06);
- здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефаківців (СК-09);
- здатність аналізувати проблеми у сфері національної безпеки, здійснювати моніторинг соціально-політичної стабільності у прикордонних регіонах (СК-10);
- здатність розробляти механізми протистояння політичним ризикам, упереджувати виникнення конфліктних ситуацій у поліетнічному середовищі (СК-11).

Крім того, вивчення вказаної нормативної навчальної дисципліни дозволить здобувачу вищої освіти у подальшому орієнтуватися в проблематиці основних тенденцій розвитку та розв'язання сучасних політичних конфліктів; використовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань; вміти аналізувати й давати оцінку впливовості тих чи інших конфліктів на політичне життя суспільства; на практиці дотримуватись вимог ведення переговорів, налагоджувати відносини між сторонами у конструктивному руслі, використовувати техніки і прийоми отримання та передачі інформації, конкретизуючи проблему, протидіяти маніпуляціям на переговорах, долати опірність опонента і приймати рішення; застосовувати на практиці стилі переговорного процесу у конфліктних ситуаціях; виступати, за потребою, в ролі медіатора, дотримуючись загально визнаних принципів медіації, та вміти налагодити процес медіації на перемовинах; готувати повідомлення, виступи, наукові статті на конфліктологічну проблематику.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Політична конфліктологія» є опанування таких освітніх компонент (ОК) освітньої програми (ОП):

ОК 08	Політична географія і геополітика
ОК 11	Загальна теорія політики
ОК 13	Етнополітологія
ОК 17	Політичні системи сучасності

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Політологія», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.	РН-1
Вміти критично мислити у сфері професійної діяльності.	РН-3
Мати навички професійної комунікації.	РН-4
Знати свої права та обов'язки як члена демократичного суспільства та використовувати їх у професійній діяльності.	РН-6
Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.	РН-8
Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.	РН-10
Застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.	РН-11
Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.	РН-12
Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.	РН-13
Презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень фахівцям і широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань.	РН-16
Знати теоретичні, методологічні і практичні аспекти здійснення аналізу соціально-політичної стабільності у прикордонних регіонах.	РН-17
Уміти розробляти комплексні заходи, пропозиції та рекомендації з метою упередження виникнення конфліктних ситуацій у поліетнічних регіонах.	РН-18
Вміти визначати національні пріоритети та інтереси України, з урахуванням безпекової складової в умовах викликів, ризиків і загроз, у тому числі зовнішніх.	РН-19
Проводити експертизи та виконувати консультативні функції для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних суб'єктів і громадських організацій національного і міжнародного рівня.	РН-20

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Політична конфліктологія»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Вміти застосовувати набуті предметні знання з попередження, усунення та розв'язання конфліктних ситуацій у житті та трудовій діяльності.	ПРН-1
Застосовувати методологію дослідження для аналізу конфліктних ситуацій у суспільно-політичних процесах, а також застосовувати отримані знання при вирішенні практичних завдань на семінарських заняттях і у подальшій професійній діяльності.	ПРН-3
Вміти комунікувати у процесі вирішення конфліктів.	ПРН-4
Використовувати право громадянина демократичного суспільства на мирний протест та усунення деструктивних дій в активному політичному житті.	ПРН-6
Застосовувати на практиці базовий категоріально-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної конфліктологічної науки.	ПРН-8

Вміти розкрити зміст і специфіку міжетнічних, міжконфесійних, міждержавних і міжкультурних конфліктів у різних контекстах.	ПРН-10
Вдало застосовувати на практиці інструментарій конфліктологічної науки у процесі ведення перемовин чи медіаторської діяльності.	ПРН-11
Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, центральної і місцевої влади та громадян, політичної системи та режимів, політичну поведінку громадян з метою усунення конфліктів.	ПРН-12
Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівнях у контексті унеможливлення серйозних конфліктів.	ПРН-13
Оприлюднювати результати теоретичних і практичних досліджень з конфліктологічних проблем як фахівцям, так і широкому загалу.	ПРН-16
Вміти застосовувати теоретичні, методологічні та практичні аспекти з проведення безконфліктної політики в прикордонних регіонах.	ПРН-17
Проводити внутрішню політику з унеможливлення виникнення конфліктів у поліетнічному середовищі.	ПРН-18
Вміти визначати й розробляти національні пріоритети й інтереси України у створенні безконфліктного внутрішньо-суспільного середовища та мирного співіснування у світі.	ПРН-19
Проводити експертизи та консультації для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних суб'єктів і громадських організацій національного й міжнародного рівнів з антиконфліктної політики, а за потреби, виступати в ролі медіатора у процесі перемовин між конфліктуючими сторонами.	ПРН-20

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- іспит;
- письмова контрольна робота;
- колоквіум;
- аналітичний реферат;
- виступ на семінарських заняттях;
- поточне опитування.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: поточне опитування; виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного реферату.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T4	T5	T7	T8		50	100
10	10	10 + 10	10			

T1, T2... - теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота				Модульна контрольна робота	Сума
T11	T12	T14; T15		50	100
10	10	10 + 10; 10			

T1, T2... - теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	4	30	4	30
Письмове тестування при тематичному оцінюванні	1	10		
Колоквіум	1	10		
Реферат (аналітичне завдання)			1	10
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модулю, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій розвитку сучасних регіональних партій, рухів і груп впливу у конкретних країнах Західної та Центрально-Східної Європи та в Україні. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної проблематики, третє запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до *«Положення про порядок та методичку проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті»* (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку «добре» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;
- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, С) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;
- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;
- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;
- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;
- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;
- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;

- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;

- не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи студента протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		диференційована	недиференційована
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1

Тема 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КОНФЛІКТОЛОГІЇ

Історія конфліктології. Раціональне осмислення природи соціальних конфліктів в античності. Клеобул. Анаксимандр. Геракліт. Арістотель. Середньовічна трактовка конфліктів у творчості Фоми Аквінського. Ренесансний погляд на сутність соціальних зіткнень і соціальних конфліктів. Томас Мор. Еразм Роттердамський. Френсіс Бекон. Природність соціального конфлікту Томаса Гоббса і Джона Локка і шляхи виходу з нього. Критика збройних конфліктів французькими просвітителами (Д.Дідро, Ж.-Ж.Руссо, Вольтер). Аморальність війни у творчості Іммануїла Канта. Конфлікт і дисонанс війни у філософії Георга Гегеля. Теорія біологічного конфлікту Чарльза Дарвіна. Ідея безконфліктного суспільства Карла Маркса та Фрідріха Енгельса. «Закони насильства» Людвіга Гумпловича. Тлумачення конфлікту Володимиром Ленінінм.

Новітні теорії конфліктів. Проблеми конфліктності в системі психоаналізу (З.Фрейд, К.Юнг, Е.Берн). Конфлікт в організаціях у концепції наукового управління та представників школи «людських відносин» (Ф.Ротлісбергер, Ф.Діксон, В.Скотт). Погляд на конфлікт представників структурно-функціонального аналізу. «Конфліктна модель суспільства» Р.Дарендорфа. «Корисність» і «шкідливість» конфлікту в теорії М.Амстуті. Загальна теорія конфлікту К.Боулдінга. Концепція функціонального конфлікту Л.Козера.

Конфліктологія сьогодні. Конференція ЮНЕСКО з проблем соціальних конфліктів. Центр по дослідженню конфліктних ситуацій. Конфліктологічна практика. «Альтернативне вирішення суперечок». Програма психологічного тренінгу. Методика ПВІР. Розробка переговорних методик вирішення конфліктів. Метод «принципових переговорів». Метод медіації. Медіаторство в США. Стан конфліктології в Радянському Союзі, Росії та Україні. Напрями сучасних західних досліджень проблем конфліктності. Конфліктологія в системі наук. Основні питання конфліктології.

Проблематика конфлікту. Предмет, методи і структура конфліктології. Основні поняття та категорії конфліктології. Зв'язок конфліктології з іншими науками. Методи наукових досліджень у конфліктології. Функції конфліктології у суспільстві.

Тема 2. ПРИРОДА СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Загальна характеристика конфлікту. Поняття «конфлікт». Причини зіткнень. Дефініція і сутність конфлікту. Соціальність конфлікту. Соціологічний і психологічний аспект конфлікту. Визначальна особливість і три характерні ознаки конфлікту. Предмет і об'єкт конфлікту. Суб'єкт і учасники (прямі і непрямі) конфлікту. Можливості непрямих учасників конфлікту. Поняття «сторона конфлікту». Сила в соціальному конфлікті. Роль навколишнього середовища у конфлікті.

Особливості конфлікту. Людський фактор у конфлікті. Погляд на конфлікт. фактор протилежності. Роль спілкування у конфлікті. Реакції у конфлікті (автоматичні та набуті). Спільність інтересів і конфлікт.

Аналіз конфлікту. Основа класифікації типів конфліктів. Типологізація за складом учасників. Розмаїття міжгрупових конфліктів. Типи конфліктів: за причиною виникнення; за способом вирішення; за напрямом впливу; за ступенем вираженості; за

часом протікання; за масштабами розповсюдження; за психічним станом сторін; за метою і наслідками. Класифікація видів конфлікту. Структурні елементи конфлікту: конфліктуючі сторони; зона розбіжностей; уявлення про ситуацію; мотиви (види, формування мети); дії (види конфліктних дій). Рівні конфлікту.

Динаміка конфлікту. Енергетика конфлікту. Об'єктивні фактори зіткнень. Умови буття. Фактори особи у конфлікті. Суб'єктивні фактори зіткнень. Роль ілюзій у протистоянні. Типи ілюзій. Баланс сил. Сила закону. Сила позиції та засоби, що її визначають. Значення підриву сил противника у конфлікті.

Процес розвитку конфлікту. Передконфліктна ситуація. Соціальна напруженість. Інцидент. Варіанти поведінки конфліктантів. Стадія розвитку (ескалація) конфлікту. Чотири форми конфліктної поведінки. Види ескалації. Хронічний (затяжний) конфлікт. «Енергетичний потенціал» і варіант гострого конфлікту. Стадія завершення конфлікту і переговорний процес. Варіанти розвитку подій на завершальній стадії конфлікту. Метод примусу у завершенні конфлікту. Переговори і перемир'я. Постконфліктна ситуація. Післядієвість конфлікту. Результативність конфлікту. Роль консенсусу у виході з конфліктної ситуації. Післяконфліктна реальність. Соціальні функції конфлікту.

Тема 3. ПОВЕДІНКА ЛЮДЕЙ У КОНФЛІКТІ

Стратегії поведінки у конфлікті та моделі конфліктів у трудовому колективі. Стратегія уникнення чи відходу. Стратегія суперництва. Стратегія компромісу. Стратегія співробітництва. Оптимальність і вибір стратегії поведінки у конфлікті. Трудова суперечка. Формалізація відносин. Психологічний антагонізм.

Конфлікт і маніпуляція. Теорія самоактуалізації А.Маслоу. Система маніпуляції Е.Шострома. Визначення поняття «маніпуляція». Властивості людини-актуалізатора і людини-маніпулятора. Внутрішня трагедія і внутрішньоособистісний конфлікт людини-маніпулятора. Актуалізатор у міжособистісних конфліктах. Маніпулятор у міжособистісних конфліктах. Вплив актуалізаторів і маніпуляторів на результативність конфліктів.

Конфліктні особистості. «Важкі» люди. Характеристика агресивних типів людей. Брутальний «танк». Брутальний «крикун». «Граната». «Звичний крикун». «Всезнайка». «Песиміст». «Пасивно-агресивний» тип. «Поступливий» тип. «Скаржники». «Мовчуни». «Нерішучі» або «стопори». «Максималісти». «Безвинні брехуни». «Брехливі альтруїсти». Прийоми спілкування з важкими партнерами.

Розбіжності поведінкових паттернів як фактори конфлікту. Гендерні розбіжності. Вікові особливості «конфліктних» періодів людини. Характерологічні відмінності. Принципи і типологія особистості Бріггс-Майерс.

Тема 4. ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ

Фрейдистський підхід до внутрішнього конфлікту особистості. Багатошаровість особистості. Конфлікт як прояв динамічності душевного життя. Шлях розкриття особистісних можливостей і шлях їх пригнічення (розбалансування внутрішніх процесів; душевна боротьба; затягування оточуючих у конфліктні відносини). Схеми особистості за З.Фрейдом: три інстанції і принципи людської психіки. Первинний процес. Вторинний процес. Інтеріоризація. Конфлікт інстанцій. Свідоме-безсвідоме. Захисні механізми особистості. Конфлікт між потребами та неможливістю їх задоволення. Фрустрація. Заперечення. Забування. Передсвідоме. Витіснення. Фантазія. Проекція.

Заміщення (агресії). Протидія. Раціоналізація. Способи визначення внутрішньоособистісного конфлікту і шляхи його пом'якшення. Сублимація.

Постфрейдистські концепції аналізу внутрішньоособистісних конфліктів. Теорія неповноцінності А.Адлера. Роль процесу компенсації неповноцінності та розвитку почуття спільності в особистості. Основні перепони для особистісного зростання. Формування комплексу неповноцінності та вплив його на стремління до влади. Теоретичний підхід до внутрішньоособистісного конфлікту К.Юнга. Типологія особистості. Чотири функції психіки. Напрями прояву функцій психіки. Дві установки свідомості: екстраверт та інтроверт. Компенсаторна діяльність безсвідомого. Динамічна модель особистості. Теорія сприйняття і несприйняття життя Е.Фромма. Характеристика біофілії і некрофілії. Біофіл як тип особистості. Основні прояви некрофіла.

Поняття і види внутрішньоособистісних конфліктів. Порівняння внутрішнього стану людини Є.Шострома. Дефініція внутрішньоособистісних конфліктів. Поняття «особистість». Соціальна обумовленість внутрішніх конфліктів. Види ситуацій фрустраційного стану. Психологічний конфлікт і проблема вибору. Неусвідомлений внутрішній конфлікт. Зовнішні та внутрішні причини внутрішньоособистісних конфліктів. Типи поведінки людей у конфліктних ситуаціях. Характеристика груп конфліктних особистостей. Трансферт (переведення) внутрішніх і зовнішніх протиріч особистості. Люди-інтерни і люди-екстерни. Рольові конфлікти особистості. Інтеракціонізм. Система і зміст ролей особистості. Еталонні ролі. Статусні ролі. Зіткнення між несумісними ролями. Теорія дзеркального «Я». Десперсоналізація. Редукція. Відновлення рольового балансу.

Когнітивний дисонанс і вікові кризи. Поняття когніцій. Теорія когнітивного дисонансу Л.Фестінгера. Визначення когнітивного дисонансу. Конфлікт пізнання. Два відкриття теорії когнітивного дисонансу. Теорія життєвого циклу Е.Еріксона (епігенетична теорія). Аксиома розвитку особистості. Стадіальність розвитку особистості. Постулат і зміст задумки Е.Еріксона. Стадії психосоціального розвитку та їх характеристика. Его-інтеграція.

Способи вирішення і наслідки внутрішньоособистісних конфліктів. Адекватна оцінка ситуації: самооцінка індивіда й оцінка складності існуючих проблем. Рефлексія. Поради М.Мольца про вирішення особистісних конфліктів. Роль емоційного «очищення» та способи й прийоми його реалізації. Рекомендації Д.Карнегі щодо вирішення внутрішньої конфліктної ситуації (подолання стресу). Заходи виходу індивіда із стану фрустрації. Вирішення неусвідомленого внутрішнього конфлікту. Способи поновлення і мобілізації фізичних і духовних сил та «скидання» підвищеного внутрішнього напруження. Види психологічного захисту індивіда. Негативні наслідки внутрішнього конфлікту: психологічний зрив, стреси, неврози, підвищена стривоженість, загальна психологічна пригніченість, надмірна агресивність, регресія. Ідея катарсису. Конгруентність. Позитивні наслідки внутрішньоособистісного конфлікту і фрустрації. Управління особистісною конфліктністю.

Стрес і стресори як наслідок конфліктності. Характеристика стресу і чинників, що його викликають. Перша допомога в гострій стресовій ситуації. Рекомендації Г.Сельє щодо стресів. Самозахист від стресу. Позитивне сприйняття стресу. Види психологічних механізмів захисту особистості. Трудоголіки та їх ознаки.

Тема 5. МІЖОСОБИСТІСНІ ТА ГРУПОВІ КОНФЛІКТИ

Характеристика міжособистісних конфліктів. Поняття, об'єктивні та суб'єктивні причини міжособистісних конфліктів. Процес рефлексії. Три позиції взаємного відображення суб'єктів. Роль стереотипів у сприйнятті особистості та процесі

міжособистісної взаємодії. Негативна установка й установка-готовність. Конфліктна установка. Ресурсні та ціннісні конфлікти. Ірраціональна мотивація. Класифікація причин конфліктів. Типи причинних факторів конфліктів В.Лінкольна. Класифікація міжособистісних конфліктів. Міжособистісна сумісність і міжособистісна несумісність.

Управління і варіанти виходу з міжособистісних конфліктів. Види причин міжособистісних конфліктів. Методи попередження конфліктів. Стратегії управління конфліктами. Причини загострення конфліктних відносин. Причини зняття напруги у конфліктантів. Форми протікання і види виходу з міжособистісних конфліктів. Проблема врегулювання і вирішення конфлікту: визначення предмета суперечок; окреслення межі взаємних претензій; виявлення претензій сторін. Умови спільного пошуку виходу з конфліктної ситуації. Побічні методи врегулювання міжособистісного конфлікту.

Конфлікти у малих соціальних групах. Визначення та ознаки малої соціальної групи. Класифікація малих соціальних груп за цілями і способами об'єднання. Параметри формальної групи. Характеристика неформальної групи. Первинні групи (підгрупи). Поняття «міжособистісна роль». Види структур внутрішньогрупових зв'язків і комунікативних мереж. Групові норми. Процес формування ціннісно-нормативної системи. Функції групових норм.

Види і причини виникнення групових конфліктів. Шість видів конфліктів в соціальних групах. Класифікація Ч.Макклінтока різновидів соціальних мотивів внутрішньогрупової взаємодії. Причини групових конфліктів. Роль групових норм у функціонуванні групи. Зовнішні та внутрішні причини та зміни групових норм. Причини порушень норм і вимог членом (членами) групи (за Г.Козиревим). Структурні і статусно-рольові зміни в групі. Рольові конфлікти. Причини конфліктів між особистістю і групою. Конфлікти між підгрупами й умови їх виникнення. Прихильники і противники змін у групі. «Зона невизначеності».

Конфлікт між формальною і неформальною системами відносин. Поняття формальної і неформальної груп і системи їх відносин. Статусно-рольові (функціональні) причини протиріч і конфліктів між формальною і неформальною системами відносин. Відмінності в міжособистісних сприйняттях. Мета й інтереси як основа виникнення конфліктів у системах відносин. Роль неформального лідера групи і формального керівника організації у конфлікті. Варіанти вирішення конфліктів між керівником і неформальним лідером.

Міжгрупові конфлікти, причини їх виникнення та наслідки. Дефініція «міжгрупові конфлікти». Особливості причин виникнення міжгрупових конфліктів. Поняття «соціальна ідентичність» і «соціальне порівняння». Ми-групи й аут-групи. Основні положення соціальної (групової) ідентичності. Функції соціальної ідентичності (позитивна і негативна). Міжгрупові конфлікти і феномен згуртування. Роль конфліктних ситуацій у внутрішньогруповій рівновазі. Варіанти міжгрупової взаємодії. Характеристика міжгрупової боротьби в ринкових відносинах. Наслідки групових конфліктів.

Тема 6. КОНФЛІКТИ МІЖ КЕРІВНИКАМИ І ПІДЛЕГЛИМИ

Конфліктогенність ланки «керівник-підлеглий». Чутки про керівника колективу. «Пікові ситуації». Помилкові дії керівника, що викликають конфліктність. Дві групи причин конфліктності відносин керівника і підлеглого. Субординаційний характер відносин. Конфліктогенність діяльності у системі «людина – людина». Предметно-діяльний зміст міжособистісних відносин. Інтенсивність спільної діяльності опонентів. Конфліктогенність ланки «безпосередній керівник – підлеглий». Розбалансування робочого місця. Структура робочого місця. Прояви неузгодженості зв'язків між робочими

місцями в організації. Складність соціальної і професійної адаптації керівника. Недостатня забезпеченість по об'єктивних умовах управлінських рішень. Управлінські та особистісні причини конфлікту між керівником і підлеглим. Управлінський цикл. Типи та якісні характеристики індивідуального стилю управління.

Умови і способи попередження конфліктів «по вертикалі». Умови безконфліктної взаємодії керівника з підлеглим. Правила позитивної взаємодії керівника з підлеглими і грамотної організації управлінської діяльності (18 правил). Дванадцять принципів продуктивної управлінської діяльності Г.Емерсона.

Вирішення конфліктів між керівником і підлеглим. Правила для керівника по позитивному розв'язанню конфлікту з підлеглим (15 правил). Схема стратегії підтримки керівника у конфлікті по вертикалі. Рекомендації щодо поведінки підлеглого при розв'язанні конфлікту з керівником (13 рекомендацій).

Ділове спілкування. Мудрість спілкування. Формування першого враження про особистість. Компоненти структури першого враження. Психологічна установка на людину. Стереотипізація. Класи стереотипів. Правила гарного враження. Правила-застереження від поганого враження. Поради керівнику в процесі спілкування. Суперечки. Вправи безконфліктного спілкування. Правила ведення діалогу. Типи поведінки партнерів, які утруднюють ведення переговорів. Виступ керівника перед негативною аудиторією. Нарада та її підготовка.

Тема 7. КОНФЛІКТИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ І ВЕЛИКИХ ГРУПАХ

Загальна характеристика конфліктів в організаціях. Визначення поняття «конфлікт в організації». Місце організації в структурі сучасного суспільства. Структурні підрозділи організації. Мета організації та цілі індивідів. Категорії «трудоий колектив» та «організація». Види конфліктів в організаціях і причини їх виникнення (об'єктивні та суб'єктивні). Підсистеми відносин (за Г.Козиревим). Конфлікти в організації за типом функціональних систем. Причини організаційно-технологічних конфліктів. Позиційні конфлікти. Причини конфліктів у соціально-економічній системі організації. Характеристика типів управління організацією. Види і причини адміністративно-управлінських конфліктів. Визначення позаформальних організацій. Три джерела позаформальних організацій. Види конфліктів у позаформальних організаціях. Головна причина виникнення неформальних (соціально-психологічних) відносин. Основа об'єднання людей у неформальні організації. Принцип членства в неформальній організації. Види соціально-психологічних конфліктів. Типи конфліктів в організаціях за складом сторін та їх сутність. Класифікація конфліктів в організаціях за джерелами їх виникнення.

Соціально-культурна система і наслідки конфлікту в організації. Визначення соціально-культурної системи організації. Характеристика сутності негативних і позитивних наслідків конфлікту в організації.

Попередження, управління та вирішення конфліктів в організаціях. Причини конфліктних ситуацій. Закон роботи з кадрами – «ефект самоорганізації». Роль психологічної служби установи у профілактиці конфліктів. Інтегральний коефіцієнт соціальної напруженості. Метод спостереження. Прояви «назріваючого» конфлікту. Методи управління конфліктом. Два підходи до застосування влади при управлінні конфліктами. Способи вирішення конфліктів в організаціях. Співпричетний менеджмент в управлінні організаціями. Правове забезпечення успішного вирішення організаційних конфліктів. Правові документи, які регламентують відносини «робітник – наймач». Заходи уникнення соціальних конфліктів в організаціях. Трудовий арбітраж (комісія з

урегулювання трудових суперечок). Розвиток системи соціального партнерства в урегулюванні трудових відносин і вирішенні соціальних конфліктів. Умови впровадження системи соціального партнерства.

Конфлікти у великих групах: загальна характеристика великих груп, стратегія боротьби і ціна воєнного конфлікту. Визначення великої групи. Порівняння характеристик малої і великої груп. Велика група як носій досягнень цивілізації. Засоби регулювання конфліктів у суспільстві. Проблема боротьби на знищення противника. Дефініція поняття «боротьба» (за Т.Котарбинським). Методи і техніка боротьби. «Валовий» (поверхневий) підхід в оцінці збитків воєнного конфлікту. Застосування структурного аналізу в оцінці збитків війни: руйнація архітектурних шедеврів, творів мистецтва, демографічна криза і проблема безбатьківства, знищення «цвіту нації», проблема злочинності, проблема психічної реабілітації вояків, проблема реваншизму, цивілізаційний регрес. Людина – засіб у війні. Опредмечення людини у війні. Конфліктологічна сутність громадянської війни. Перекручення інформаційної картини й інформаційний дефіцит в ситуації війни. Поняття депривації та форми воєнної депривації. «Природна» примітивізація населення під час війни та після її закінчення.

Експериментально-психологічний і соціологічний підходи до міжгрупових конфліктів. Порівняльна характеристика соціологічного і психологічного загальнонаукових підходів до конфлікту («від суспільства» і «від людини»). Експеримент Шеріфа. Експеримент Зімбардо. Експеримент Тешфела. Експеримент Агеєва. Результати психологічних експериментів присвячених міжгруповим конфліктам. Соціологічний підхід до вивчення конфлікту. Групи соціологічних теорій та їх представники. Відмінності у поглядах на суспільство і конфлікт Р.Дарендорфа і Т.Парсонса. Зміст теорій «початкового» конфлікту. Сутність теорій «похідного» конфлікту.

Сутність та перспективи суспільного конфлікту. Конфлікт ресурсів. Конфлікт цінностей. Групи причин суспільного конфлікту. Незадоволена потреба і намагання її задовольнити. Соціальна нерівність. Різна ступінь участі у владі. Неспівпадання цілей та інтересів людей. Основні етапи (фази) конфлікту (за А.Г.Здравомисловим). Історична ретроспектива щодо суспільного конфлікту. Роль революцій і реформ у регулюванні суспільного конфлікту. Фактори зовнішнього впливу на життя людських спільнот. Статичність і динамічність суспільства: характеристика зовнішнього середовища, регулятор поведінки і пануючий стан людей. Сприйняття конфлікту статичним і динамічним суспільством. Роль дипломатії у вирішенні суспільного конфлікту. Поява юридичних «правил гри». Значення суду у розв'язанні конфліктів. Законодавче закріплення прав станів і впорядкування соціального життя. Значення демократії у мирному врегулюванні суспільних конфліктів. Процес прийняття рішень у рамках демократії: більшість і меншість, провладна група і опозиція. Перспективи у розв'язанні конфліктів. «Окультурювання» особистості. Інструменти оптимального врегулювання конфліктів у суспільстві. Диференціація функцій суспільного життя. Сучасні принципи цивілізованого вирішення конфліктів у великих групах.

Тема 8. СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ

Суспільно-природні та економічні конфлікти. Соціальний конфлікт як джерело екологічної катастрофи. Експеримент «Гайки» і «Трагедія общинних пасовиськ». Природний ресурс – причина соціального конфлікту. Ринок як механізм регулювання конфліктів. Економічний аспект в соціальному житті. Механізм суспільної координації. Економічна теорія про раціональність економічної діяльності людини. Чотири види соціальних дій (за М.Вебером). Два основні типи конфліктів раціоналізованого капіталістичного виробництва. Наслідки розвитку економічної науки в розв'язанні

реальних конфліктів. Конкуренція і нерівність результатів. Питання про соціальну справедливість.

Суперечки про справедливість і сутність трудових конфліктів. Три форми «справедливого» розподілу соціальних благ. Правовий спосіб розв'язання конфліктів між власниками. Врегулювання трудових відносин: робітник і господар (затягування «індивідуального» конфлікту, створення «чорних списків», гра «в одні ворота»). Умови спрямування конфлікту на виробництві у цивілізоване русло. Правомочність та інституціоналізація конфлікту. Розбіжності інтересів і види протиріч між роботодавцями і робітниками. Чотири групи основних причин конфліктів на виробництві. Лінії протиріч у трудових та економічних конфліктах. Особливості сучасних трудових конфліктів в Україні та Росії. Теорія «людських відносин» Е.Мейо. «Мотиваційна» теорія Ф.Херцберга. «Гігієнічні» умови праці. Ознаки «збагачення» роботи. Небезпека переростання трудового конфлікту у форму класового антагонізму. Принципи організації переговорного процесу в ситуації класового конфлікту (за Р.Дарендорфом). Соціально-психологічні умови переговорів у трудовому конфлікті.

Форми виявлення та врегулювання трудових конфліктів. Види конфліктних дій роботодавців. Форми акцій протесту найманих працівників. Крайня форма протесту. Страйк. Договірні відносини як основа врегулювання трудових спорів. Сутність укладання двосторонніх і тресторонніх договорів. Система соціального партнерства. Державне врегулювання економічних відносин. Закономірності взаємодії держави та економіки західних країн. Наслідки самоусунення держави від вирішення соціально-економічних проблем в Україні та Росії. Складові дії методу управління конфліктом (за А.М.Чумаковим).

Масові безпорядки, класова боротьба і конфлікти соціального планування. Феномен натовпу. Поняття «чернь», «голота», «натовп». Праця «Психологія мас» Г.Ле Бона. Причини й умови розгулу натовпу. Сутність поведінки людини в натовпі (риси, схильності). Найважча втрата людини при злитті з натовпом. Роль безсвідомого у формуванні натовпу. Консервативність натовпу. Нестійкість та умова загибелі натовпу. Ірраціональність поведінки натовпу і повернення до раціонального буття. Психологічне пояснення натовпу (за З.Фрейдом). Амбівалентність поведінки натовпу. Зв'язок натовпу з лідером. Міфологічність гіпотези Фрейда. Когнітивний та інтеракційний підходи у поясненні поведінки людини в натовпі. Форми саморегуляції суспільства. Планове управління суспільством. Марксистська доктрина планової економіки. Казармовий дух країн «соціалістичного табору». Ілюзія турботи про «просту людину». Більшовицька ідеологія про класову боротьбу. Завдання соціалістичної революції. Розуміння свободи теорією марксизму і марксистською практикою. Вразлива точка марксистської теорії. «Дорога до рабства» Ф.Хайєка. Приватна власність як гарантія свободи. Суспільний суверенітет і держава. Боротьба між соціальним устроєм і політичними структурами. Цінність суспільного суверенітету.

Інноваційні конфлікти в суспільстві. Інновація як об'єкт соціального конфлікту. Дев'ять основних передумов інновацій і соціальних утопій. Фактори росту інноваційного конфлікту. Особливості інноваційних міжособистісних конфліктів. П'ять груп причин міжособистісних інноваційних конфліктів (об'єктивні, організаційно-управлінські, інноваційні, особистісні, ситуативні причини). Основні фактори формування у суспільстві негативної установки на нововведення. Полімотиваційний характер міжособистісного інноваційного конфлікту. Спрямованість мотивів опонентів (новатора і консерватора). Основні мотиви вступу в конфлікт новатора і консерватора. Способи і прийоми боротьби в процесі інноваційного конфлікту. Головна особливість інноваційних конфліктів. Регулювання інноваційних конфліктів.

МОДУЛЬ 2

Тема 9. ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ

Загальна теорія політичних конфліктів. Політологічне тлумачення поняття «конфлікт». Визначення категорії «політичний конфлікт». Проблема політичного конфлікту в історії політичної думки. Два напрями (моделі) сучасних досліджень соціально-політичних конфліктів (модель Т.Парсонса; модель Р.Дарендорфа). Джерела та предмет політичного конфлікту (за Д.Істоном, Л.Козером, А.Здравомисловим, Р.Дарендорфом, К.Полецьким). Влада і конфлікт. Основа та суб'єкти соціально-політичних конфліктів. Особливості політичного конфлікту.

Причини виникнення і класифікації політичних конфліктів. Горизонтальний вид політичних конфліктів: мета, причини, сутність. Вертикальний вид політичних конфліктів: сутність двох підвидів. Причини виникнення режимних конфліктів. Об'єктивні та суб'єктивні фактори ущемлення базових потреб людини. Конфлікт цінностей. Конфлікт інтересів. Конфлікт ідентифікації. Конфлікт політичних культур. Визначення політичних конфліктів за ознакою об'єктивності. Класифікація А.Рапопорта: конфлікти типу «сутичка»; конфлікти типу «дебати»; конфлікти типу «гра». Антагоністичні та неантагоністичні конфлікти. Територіальний рівень класифікації політичних конфліктів. Форми перебігу конфліктів. Позитивний і негативний потенціал конфліктів. Рівні розвитку політичних конфліктів у владних відносинах. Класифікація конфлікту за ступенем розв'язання. Сутність та особливості внутрішньополітичного конфлікту. Види внутрішньополітичних конфліктів.

Конфлікти авторитарної і демократичної влади. Догмат непогрішимості авторитарної влади і повну її компетентність. Пошук ворогів за невдачі влади в управлінні державою. Захист ідеологічної чистоти. Два напрями мілітаризації країни з авторитарним правлінням. Співвідношення «авторитарна влада – кров». Шляхи реалізації почуття неповноцінності в авторитарних особистостях (люди-«герої»). Конфлікт екстремізму і свідомості при авторитаризмі. Конфлікт належного та існуючого (суцього). Дезорганізація інформаційних потоків. Проблема ілюзій і реальності. Самозбереження і самовиправдання уряду. Гра авторитарної влади у «поганих бояр». Конфлікт функціонера в зоні дії «законів вовчої зграї» в авторитарному правлінні. Участь у розправі. Дія механізму когнітивного дисонансу. Метод вирішення конфлікту влади у тоталітарному суспільстві. Обговорення «правил гри» у демократичному суспільстві. Формування правових відносин. Право і закон у тоталітарному і демократичному суспільстві. Демократичні підсистеми середньовічних європейських держав (станові інститути, римське право, система васалітету). Конфлікт між владою і суспільством як форма закріплення і розширення правопорядку. Конфлікт при виробленні владних рішень як основа функціонування управлінської системи. Розподіл державної влади і конституція як засоби стримування і обмеження дій інститутів влади. Суспільний контроль дій влади (вибори до органів управління, компетенція гілок влади). Роль контролю за владою засобів масової інформації («четвертої влади»), науки, політичних партій, системи зворотнього зв'язку. «Рефлексивна політика». Роль сукупного особистісного потенціалу при демократії і захисті суспільного блага. Конфлікт суспільства і бюрократії. Принципи ефективності бюрократії (за М.Вебером). Напрями регулювання конфлікту суспільства і бюрократії. Правовий статус у громадян і в бюрократії. Суд і бюрократія. Контроль над бюрократією. Конфлікт з приводу політичної компетентності громадян. «Народ не помиляється». Довіра політичній еліті. Популістська та елітистська конфліктуючі орієнтації в американській демократичній традиції. Освічена меншість і розсудлива більшість. Ідея демократії у Стародавній Греції. Давньогрецьке розуміння конфлікту як почуття міри. Періклові способи розв'язання конфліктів влади.

Способи врегулювання політичних конфліктів. Сутність перехідного періоду та його особливості. Управління конфліктом: визначення та сутність. Інституціоналізація горизонтальних конфліктів і варіанти виходу з нього при демократичній політичній системі. Врегулювання вертикальних статусно-рольових конфліктів. Наслідки невдалого вирішення конфліктів між центром і регіонами. Врегулювання вертикальних режимних політичних конфліктів. Суб'єкти режимних конфліктів. Взаємоперехідний характер «незаконності» дій опозиції і «законності» дій правлячої еліти. Способи і стилі поведінки у конфліктних ситуаціях. Морально-правовий (нормативний) підхід. Силовий підхід. Реалістичний підхід. Ідеалістичний підхід. Інтегративний підхід. Принципи і стадії управління конфліктним процесом. Етапи політологічного поділу управління конфліктним процесом. Спеціальні конфліктологічні процедури у вирішенні політичних конфліктів. Ключові питання аналізу конфліктної ситуації. Перспективні можливості виходу з конфлікту. Послідовність дій практичної реалізації плану врегулювання конфліктної ситуації. Політична модернізація як спосіб уникнення внутрішньополітичних конфліктів. Соціальне маневрування. Політичне маневрування. Політичне маніпулювання. Інтеграція контреліти. Послаблення «системної опозиції» (сутність і прийоми). Нейтралізація лідерів опозиції. Силовий тиск.

Тема 10. ФОРМИ ПРОЯВУ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Розмаїття форм боротьби. Словесна агресія. Фізична агресія. Скандал. Бойкот. Саботаж. Страйк (забастовка). Повстання (бунт). Державний переворот (путч).

Війна як форма політичного конфлікту. Визначення війни. Розуміння війни за Карлом фон Клаузевицем. Подібність між війною і політичним конфліктом. П'ять відмінних ознак між війною та військовим конфліктом (за І.В.Демидовим). Ознаки війни. Поділ війн на види. Конфлікт «низької інтенсивності». Гібридна (сурогатна) війна. Ознаки гібридної війни. Характеристика війни за марксизмом. Міжнародне право та війна. Причини виникнення війн.

Революція як форма політичного конфлікту. Визначення революції. Три революційні процеси. Конфліктологічний погляд на революцію. Відмінність між державним переворотом і революцією. Класове розуміння революції. Зміни в суспільстві зумовлені революцією. «Локомотив історії». Соціальна та політична революція. Дві стадії революції за Пітірімом Сорокіним. Чотири стадії революційних змін. Марксистська теорія про основну причину соціальної революції. В.І.Ленін про революційну ситуацію. Три складові революції (за П.Сорокіним). Дві причини виникнення революційної ситуації. Причина й фактори політичної кризи та революції (за Дж.Голдстоуном). Суб'єктивні фактори початку революції.

Залежність форми політичного конфлікту від типу політичного режиму. Визначення політичного режиму та основні його типи. Характеристика та риси тоталітаризму. Конфлікти в тоталітарній державі. Чотири основні способи скинення (трансформації) тоталітарного політичного режиму. Визначення авторитаризму та його риси. Позитивні якості авторитарного режиму. Конфлікти в авторитарній державі. Визначення демократії та її риси. Способи (форми) реалізації демократії. Політичний конфлікт в умовах демократії.

Тема 11. МІЖКУЛЬТУРНІ, МІЖЕТНІЧНІ ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ

Сутність культури та погляд на неї іноземця. Дефініція поняття «культура». Аспекти культури та їх орієнтація на певний її вид. Складові елементи видів культури. Предметний світ людини: слова, узагальнення, абстракції. Класифікації і слова абстрактного значення. «Загальні» слова. Розмаїття зв'язків. Відмінності в картині світу у різних національних мовах. Символізація реального національного досвіду. Інтимне

поєднання із світом речей через світ культури як джерело конфлікту. Поняття «очуднення». Взаємодія культур: спрямування «загальної» частини і зміст «неспівпадаючих» частин. Культура очима іноземця. Динаміка переростання конфлікту культур у внутрішній діалог культур. Культурні універсалії. Збагачення культури позицією опонента. Загальнолюдські кодекси гуманного розв'язання конфліктів як напрям у розвитку взаємодії культур.

Конфлікт культурних образів («ми» і «вони», «свій» і «чужий»). Зіткнення носіїв різних культур. Міжгрупова конкуренція через обмеженість ресурсу. Види ресурсу. Контрастні образи «своїх» і «чужих». Процес усвідомлення чужорідності. Конфлікт культур як конфлікт картин світу (світосприйняття). Основне завдання при міжкультурному і міжнаціональному конфліктах. Шаблони «діагностики ворога». Спосіб досягнення й ознаки образів контрастності «ми» – «вони». Національне самолюбство і національна ворожнеча. Крайній (войовничий) націоналізм і закрите суспільство. Монополія на інформацію. Деградація цивілізованості і варваризація дій. Міжнаціональна ворожнеча «на відстані». Образ ворога. Риторична техніка у міжнаціональному конфлікті. Способи збудження гніву. «Культурне оформлення» боротьби.

Архаїчна і сучасна культура. Критерії внутрішньогрупових культур. «Коренева» подібність груп. Ідея загальнолюдської єдності. Види єдності. Боротьба і взаємодія архаїчної і сучасної культурних тенденцій. Норми орієнтації архаїчної культури. Пам'ять як гарантія існування людини. Дріб'язковість культури стародавньої людини. Культура колективного начала. Фактори, що пронизують мистецтво архаїки. Культура монологу. Орієнтація сучасної культури. Критичність мислення. Цінність суперечки і діалогу в сучасній культурі. Взаємодія культур. Переростання національної культури у варіант світової. Відмінності культурних позицій різних соціальних груп: прибічники архаїчного чи сучасного культурного типу. Європейська культурна традиція. Теорія замкнутої культурної системи. Культурне неспівпадання як причина міжкультурних конфліктів. Теорія міжцивілізаційних конфліктів С.Хантінгтона. Конфлікт між західною і східною цивілізаціями. Ідея єдності релігій. Умови динамізації суспільства. Технічні нововведення як фактор зміни традиційної культури. Зіткнення прибічників архаїчної і сучасної культури у рамках однієї нації. Національно-культурний шовінізм. Станова абсолютизація влади у суспільстві та абсолютизація станового соціального досвіду. Два результати перемоги масових рухів. Сприйняття низами методів спрощеного і прямолінійного правління верхів. Архаїчна культура і світ сучасних комунікацій. Розвиток динамічної творчої і підприємницької культури. Підтримка урядом держави розширення культурних можливостей нації. Умови зміцнення сучасної культури населення. Договірний процес при міжкультурному конфлікті. Рефлексія культурного аспекту конфліктантами. Взаємне уточнення культурних картин і перекодування елементів. Послаблення дії захисних механізмів: фантазії, агресії, раціоналізації.

Специфіка міжетнічних конфліктів. Визначення національно-етнічної спільноти. Ознаки об'єктивних індикаторів етнічності. Ознака суб'єктивного індикатора етнічності. Рівень функціонування національно-етнічних стереотипів. Особливості позасвідомої поведінки в етнічних конфліктах. Класифікація типів етнічних конфліктів: за територією проживання; за мотивом виникнення; за цілями національно-етнічних рухів; за формами і методами протидії; за часом і інтенсивністю розвитку. Причини виникнення етнічних конфліктів. Взаємні територіальні домагання етносів та їх рівні. Мотиви територіальних домагань. Політичні цілі конфліктів. Економічні причини етнічних конфліктів. Конфлікти з причини ущемлення цінності етносу. Побутовий рівень етнічних конфліктів. Історичні причини етнічних конфліктів. Причини конфлікту етнічних інтересів (елітної групи). Соціокультурні причини виникнення міжетнічних конфліктів. Рівні конфліктів між нормами і цінностями. Етноцид. Міграція населення та міжетнічна конфліктність. Основні фактори виникнення міжетнічної напруженості. Специфіка

міжетнічних конфліктів на посткомуністичному просторі (рефлекс міжплеємної ворожнечі). Конфлікт самоідентифікації в Україні. Державна політика міжетнічних відносин. Українські етноконфліктогенні проблеми. Основні чинники консолідації українського суспільства.

Особливості розвитку, попередження і врегулювання міжетнічних конфліктів. Особливості розвитку міжетнічних конфліктів (проникнення; ідеологізація; подвійний стандарт до «своїх» і «чужих»; соціокультурний характер і поняття «міфологічне мислення»). Розвиток міжетнічного конфлікту за принципом «вирви» (воронки). Принцип «дзеркального відображення». Управління міжетнічними конфліктами. «Загальні правила гри» і «суспільний договір». Соціологічні методи у дослідженні і попередженні міжетнічних конфліктів. Роль Центру і правової держави у вирішенні етнічних проблем. Передача частини центральної влади етнічним групам. Припинення насилля. Розгортання і проведення міжетнічного діалогу (рівні діалогу). Залучення посередників і звернення в арбітраж. Придушення силою. Розробка і прийняття програми міжетнічної взаємодії. Найважливіші дії по запобіганню міжетнічних конфліктів. Основні шляхи розв'язання міжетнічних конфліктів.

Міжконфесійні конфлікти: сутність та стан в Україні. Характеристика релігійної ситуації в Україні на межі століть. Лінії протистояння у релігійному середовищі України. Причини міжконфесійних і внутрішньоцерковних протистоянь. Способи запобігання міжконфесійних конфліктів в Україні. Міжнародний вплив на міжцерковний конфлікт в Україні. Релігійне питання та демократизація і гуманізація українського суспільства.

Тема 12. НАСИЛЬСТВО ТА МІЖНАРОДНІ (МІЖДЕРЖАВНІ) КОНФЛІКТИ

Типологія і природа насильства. Основа, сутність (широке і вузьке розуміння) і наслідки насильства. Класифікація насильства за видами завданої шкоди і за формою взаємодії. Класифікація типів насильства за Д.Галтунгом. Пряме насильство. Структурне насильство. Потреби насильства: виживання, благополуччя, ідентифікації, свободи. Розуміння насильницьких понять: «десоціалізація», «ресоціалізація», «експлуатація типу А», «експлуатація типу Б». Культурне насильство. Крайні форми насильства. Характеристика насильства у суспільному житті ХХ століття. Теорії природи насильства та агресивності людини: біогенетична, психологічна, екологічна, соціальна. Психологічне розуміння насильства в теорії Е.Фромма (біофільтство і некрофільтство). Соціальне середовище як вирішальний фактор формування агресивності особистості. Авторитарна особистість. «Образ ворога» і державний екстремізм. Авторитарні відносини. Територіальні угруповання підлітків. Бандитські угруповання. Проблема насильства у кінопродукції і на телеекрані. Безкарність насилля у реальному житті. Побутове насильство. Стимули зростання насильства. Принцип затягування у конфлікт і насильство. Насилля й алкоголізм. Насильство у міжнародних відносин. Тероризм як форма насилля і засіб досягнення цілей.

Мета, мотиви і обмеження насильства. Психологічне трактування мети і мотиву насильства. Невдоволена потреба як мотив насильства. Мотиви побутового насильства за класифікацією Г.Козирєва. Мотиви насильства і жорстокості на міжособистісному і груповому рівнях. Насильство як засіб влади. Види насильства на рівні владної взаємодії. Пряме насильство при тоталітаризмі. Структурне насилля при ліберально-демократичному політичному режимі. Легітимізація насильства владою. Засоби легітимізації насильства. Радикальні форми політичного насильства. Сутність головної мети політичного насильства. Позитивні функції насильства у суспільстві. Стратегічні

положення програми боротьби з насильством в Україні. Тактичні форми боротьби з насильством. Небезпечні вогнища прояву насилля у теперішній час.

Проблема національної і міжнародної безпеки: зміст і співвідношення. Розуміння сутності поняття «національний інтерес». Дефініція категорії «національна безпека». Головні об'єкти та показники національної безпеки. Чотири напрями національної безпеки. Специфіка визначення національної безпеки як воєнної безпеки (збройне насильство). Зовнішній і внутрішній аспект воєнної безпеки. Концепція національної безпеки України: основні принципи, загрози. Нове розуміння в забезпеченні національної безпеки. Міжнародна безпека. Три підходи до проблеми міжнародної безпеки (за М.Косолаповим). Перспективи формування четвертого підходу до забезпечення міжнародної безпеки. Три головні засоби дотримання міжнародної безпеки. Проблема моральності міжнародної політики. Ідея пріоритету загальнолюдських цінностей та інтересу у відверненні загрози самознищення (конфлікту існування). Завдання держав у діях на міжнародній арені.

Міжнародні (міждержавні) конфлікти: сутність, особливості та види. Суб'єкт і класифікація міжнародних конфліктів за критерієм суб'єктності. Класифікація міжнародних конфліктів за критерієм сфер відносин між конфліктантами і за критерієм масштабності. Специфіка міждержавних конфліктів. Види міждержавних конфліктів за інтересами. Особливості конфліктів за інтересами. Головна і супутні причини міждержавних конфліктів. Варіанти взаємозв'язку міждержавного конфлікту з внутрішньополітичними конфліктами. Відмінності війни від міждержавного конфлікту.

Попередження і шляхи розв'язання міждержавних конфліктів та роль міжнародних організацій і договорів у їх врегулюванні. Особливості попередження міждержавних конфліктів. Головні напрями попередження міждержавних конфліктів. Інтернаціоналізація життя. Принцип мирного співіснування. Зниження рівня військового протистояння. Роль міжнародних неурядових організацій. Досягнення компромісу. Міжнародний арбітраж. Два види ненасильницьких засобів вирішення конфліктних ситуацій. Переговори. Посередництво. Розслідування. Примирення. Міжнародне право: сутність поняття, суб'єкти. Норми міжнародного права. Міжнародні угоди. Головні міжнародно-правові документи сучасності. Характеристика принципів міжнародного права. Найважливіші принципи міжнародного права. Переваги юридичних методів у вирішенні міжнародних конфліктів (за Ч.Лерчем і А.Саїдом). Головний інструмент юридичного врегулювання міжнародних конфліктів. Нові механізми ненасильницького врегулювання конфліктів у сучасному світі. Силкові засоби попередження і врегулювання міжнародних конфліктів. Чотири категорії стратегічно-воєнних завдань при міждержавних конфліктах. Визначення поняття «міжнародна миротворча операція». Масштаб, характер, цілі і способи їх досягнення, сили і засоби миротворчих операцій. Види миротворчих операцій. Закон України «Про участь в міжнародних миротворчих операціях».

Війна як форма міжнародного конфлікту та співвідношення політики і війни. Сутність війни: визначення, причини, особливості. Карл фон Клаузевіц про війну. Головний і допоміжні засоби ведення війни. Особливість і специфіка воєнно-політичного конфлікту. Політика і війна: аналіз співвідношення в сучасних умовах. Проблема загрози і відвернення нової світової війни. Концепція стримання зброї масового знищення. Концепція «ціни війни». Теорія «силового менеджменту». Ірраціональність нової світової війни. Політична сутність громадянських або локальних воєн. Розуміння категорії «мир». Абсолютна і відносна перевага миру над війною. Пацифізм і пацифістські уявлення про мир («негативне» та «позитивне» визначення миру). Суспільний аспект закону єдності і боротьби протилежностей. Ідеалізація миру як «абсолютної істини». Дефініція поняття «мир». Військово-політичні доктрини воєнно-політичної стратегії. Стрижневі напрями

стратегічного аналізу. Стратегія і національна безпека. Матеріальні фактори впливу на формування воєнної доктрини держави. Фундаментальний вплив політичних установок на формування воєнної доктрини. Завдання воєнної доктрини в сучасних умовах. Принцип розумної достатності для оборони та параметри його реалізації.

Зміна ролі і значення міжнародних збройних конфліктів (війн) у сучасному світі. Загроза регіоналізації ядерних війн між державами, що розвиваються. Поділ воєнних конфліктів за інтенсивністю. Історичний аналіз сутності ролі і значення військових конфліктів. Створювальна сила справедливих війн. Індустріальна стадія розвитку людства і місце у ній збройного конфлікту. Замкнений геополітичний простір. Пора насильницького переділу світу. Зростання масштабів конфронтаційного протистояння. Розгортання міжнародних конфліктів у праці «Зіткнення цивілізацій» С.Хантінгтона. Конфлікти між правителями. Конфлікти між націями. Конфлікти між ідеологіями. Соціально-технологічний аспект характеристики сучасної зміни збройних конфліктів (за Є.Бабосовим). Нераціональність війни як засобу вирішення міжнародних конфліктів для високорозвинутих держав. Збройні конфлікти в геополітичному просторі країн третього світу. Зміни в масштабах і змісті війн. Технологізація війн. Зміна геополітичного протистояння: від горизонталі до вертикалі. Поява геополітичних «трикутників». Використання економічних санкцій у міждержавному протистоянні. Першість локально-регіонального протистояння. Концепція операцій невоєнного типу. Відмінність між невоєнними операціями і воєнними. Боротьба з тероризмом і біотероризмом. Інформаційна безпека країн. Транснаціональні загрози людства. Головна причина майбутніх воєн. Зміна головних зон конфронтації в євразійському геополітичному просторі. Енергоконфлікти. Перспектива активізації акваконфліктів. Регіони акваконфліктності. Школи природо-ресурсних конфліктів та їх висновки.

Тема 13. СПОСОБИ ВИХОДУ З КОНФЛІКТУ

Основні форми завершення конфлікту. Три способи виходу з конфлікту. Характеристика насилля. Причини існування насилля. Тактична перевага і стратегічні недоліки силового вирішення конфлікту. Характеристика змісту роз'єднання. Два види роз'єднання. Варіанти неможливого вирішення роз'єднання. Характеристика сутності примирення. Варіант примирення «сам собою». Переговори і примирення.

Завершення конфлікту при допомозі третьої сторони. Позиції (ролі) третього учасника конфлікту. Насилля і соціальний тиск при допомозі третьої сторони. Роль фізичних здібностей у гострих конфліктах. Роль авторитету керівника як фактора соціального тиску. Інші засоби соціального тиску. Сутність судової системи як засобу вирішення спірних питань. Права та його види в системі регуляції конфліктів. Чотири недоліки судового вирішення конфліктів. Зміст арбітражу у врегулюванні конфліктів. Способи вибору арбітрів. «Божий суд». Голосування. Жеребкування. Недоліки системи «третього суду». Медіація як система вирішення конфліктів. Завдання медіатора.

Виграш і програш. Розуміння системи виграшу і програшу. Математичні моделі конфлікту. Чотири підходи до вирішення конфлікту з ненульовою сумою: виграш – програш; програш – виграш; програш – програш; виграш – виграш. Оцінка підходів з огляду їх ефективності.

Тема 14. ТЕОРІЯ ПЕРЕМОВИН

Вимоги до учасників перемовин і регуляція психологічної атмосфери. Тактичні дії учасника перемовин. Особистісні якості парламентаря (за Джеймсом

Бейкером). Головні достоїнності дипломатів і парламентарів. Прийом «із себе». Вихід «на балкон». Процес розв'язання проблем. Баланс винагороди і покарання опонента. Успіх як суб'єктивне відчуття. Поступка як фактор успіху в переговорах. Фактор тиску як запорука програшу. Умови встановлення позитивних ділових відносин. Роль емпатії у переговорах. Прийом «змішаної стратегії».

Налагодження контакту на перемовинах. Інструментальний та особистісний характер відносин між конфліктантами. Умови встановлення контакту. Демонстрація зацікавленості. Фактори налагодження, сприяння і перешкоджання контакту учасників перемовин. Прийом позитивного висловлювання. Роль зворотнього зв'язку, компліменту і критики. Позитивний зворотній зв'язок. Похвала.

Прийом інформації як розуміння бачення проблеми партнером. Головне завдання в розумінні бачення проблеми партнером. Вплив нашої установки на розповідь проблеми партнером. Усвідомлене і неусвідомлене перекручування інформації конфліктантом. Типи оціночних суджень і демонстрація «сприйняття» партнера. Завдання на етапі слухання партнера. Роль паузи у процесі спілкування партнерів та вміння слухати. Три стилі слухання. Три негативні установки слухання та їх характеристика. Чергування негативних установок слухання.

Техніка слухання. Три види техніки слухання. Сутність нерефлексивного слухання. Невербальні засоби слухання. Фрази допомоги для висловлення співрозмовника. Корисність стимулюючих висловлювань. Зміст емпатичного слухання та його завдання в перемовному процесі. Випадки недоцільності обмеження у використанні нерефлексивного та емпатичного слухання, в отриманні інформації. Прийоми активного слухання. Прийом «перезформування» («техніка-відлуння»): сутність, мета, приклад, позитивні властивості. Прийом «розвиток ідей»: сутність, відмінність від «відлуння», переваги і небезпека, застерігаючі потреби. Прийом «резюме». Прийом повідомлення про сприйняття іншого (техніка «відображення почуттів»). Техніка «повідомлення про власне самопочуття» як прийом метакомунікації. Техніка «розпитування»: зміст, завдання по використанню запитань, види запитань (закриті, відкриті, пояснювальні, риторичні, переломні), негативні прийоми випитування. Тактичні прийоми отримання корисної і достовірної інформації. Тактика формулювання відповідей на запитання партнера по переговорах. Уміння слухати (прийоми слухання).

Передача інформації. Пояснення свого бачення проблеми партнеру. Принцип «ми говоримо те, що інші чують». Принцип «чуєш те, чого очікуєш». «Ви-підхід» та його застосування. Особливості стилю ведення бесіди. Призначення паузи у розмові. Глибинні складові стилю ведення бесіди. Чотири типи «важких» слухачів.

Рух до згоди партнерів перемовного процесу. Фаза конкретизації проблеми. Основне стратегічне завдання на перемовинах. Формулювання переліку питань для обговорення. Прояснення проблеми перемовин. Організація дискусії. Завдання для успішної орієнтації у проблемі. Фаза обговорення варіантів вирішення проблеми. Роль самоповаги в обговоренні проблеми партнерами. Методи аргументації: фундаментальний метод, метод порівняння, метод витягування висновків, метод «бутерброда» (метод «Так, але...»), метод «бумеранга», метод ігнорування, метод шматків, метод видимої підтримки. Послаблення оборонної лінії самолюбства. Закономірності у способах досягнення переконливості в переговорах. Єдина можливість змінити думку співрозмовника. Роль аргументів переконання. Побудова фраз при доказах. Уникнення слів і формулювань недовіри і неповаги до співрозмовника. Почерговість викладу своєї позиції. Рекомендації підвищення переконливості (за В.Мастенброком).

Маніпуляції на перемовинах і протидія їм. Причини втрати контролю над ситуацією і прийняття непродуктивних рішень. Ознаки людей, що піддаються впливу.

Складова мистецтва ведення перемовин. Імунізація. «Тайм-аут» в перемовинах. Форми тиску. Маніпуляція та завдання проти маніпулятивних прийомів опонента. Емоційні маніпуляції партнера. Маніпуляційні прийоми в перемовинах. Типові маніпуляції і способи протидії їм у перемовному процесі (спосіб поведінки маніпулятора, очікувана реакція від опонента маніпулятором, способи протидії опонента). Типи маніпуляцій приниження опонента.

Опір опонента в перемовинах. Причини опору опонента. Опір-перенесення. Види прихованого опору («пасивна агресія»). Роль прихованої мети в опірності опонента. Типові причини опору опонента: захист від нового, спортивна позиція; «роль господаря становища»; інший підхід; незгода; тактика. Заходи по усуненню опору опонента.

Прийняття рішення і завершення перемовин. Роль відчуття власності рішення у перемовинах. Типові причини, що можуть перешкодити прийняттю раціонального рішення. Відчуття моменту завершення перемовин. Найвіддаліші ситуації завершення перемовин. Варіанти завершення перемовин. Національно-культурні відмінності на перемовинах.

Тема 15. ПЕРЕМОВИНИ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Стилі перемовного процесу. Розуміння конфліктності у перемовинах. Головне завдання у конфліктних перемовинах. Ключові моменти підготовки до перемовин. Чотири стилі проведення перемовин у конфліктній ситуації. Загальна характеристика стилів і порівняння їх зі схемою стратегій поведінки людей у конфлікті Томаса-Кіллена.

Техніка жорсткого стилю перемовин. Негативні властивості жорсткого стилю. Умови застосування жорсткого стилю. Зміст техніки жорсткого перемовного стилю. Дві основні тактики ведення перемовин у жорсткому стилі. Сутність і умови застосування ультимативної тактики. Спеціальні прийоми посилення впливу ультиматуму на противника (розрахована затримка; вибір з двох бід; тактика «затвору»). Ультиматум як метод переходу до насилля. Тактика «видушування» поступок. Зміст прийомів позиційного тиску на опонента («зачинених дверей», «пропускного режиму», «візування», «зовнішньої небезпеки»). Тактика психологічного тиску (приниження опонента, перекручування загальноприйнятих норм, заплутування опонента, читання в серцях, штучне затягування перемовин, хитрість «останньої вимоги»).

Протидія тактиці жорсткого стилю та перемовини в ситуації гострого конфлікту. Вміння «тримати удар» в умовах жорсткого стилю перемовин. Головне завдання при перемовинах із сильною стороною (маніпулятором) та дві корисні поради слабкішій стороні (маніпульованому). Способи нейтралізації маніпулятивних прийомів і хитрощів. Загальне правило нейтралізації маніпуляції. Протидія прийому «зачинених дверей» та штучному затягуванню перемовин опонентом (реалізація альтернативних можливостей). Протидія тактиці «затвора». Протидія «пропускному режимові». Нейтралізація прийому «візування». Реакція на психологічні хитрощі. Антидія «читанню в серцях». Протидія хитрощам «останньої вимоги». Принцип «психологічного айкідо» в умовах конфліктної взаємодії (перенесення натиску супротивника на вас проти нього самого). Дія «психологічної інерції». Особливість ситуації гострого конфлікту і «можливі варіанти» виходу з нього. Тактичні засоби допомоги виходу із ситуації гострого конфлікту («інформаційна пастка», «ласий шматок», «зрив сценарію»).

Техніка м'якого стилю перемовин. Сутність і умови застосування м'якого стилю. Самокритика. Тактика «поглинання стріл». Методика залагодження інциденту: описування, висловлювання, пропозиція, винагорода. Техніка м'якого критичного зауваження (трюхпунктна схема критичного зауваження).

Техніка торговельного стилю перемовин. Зміст, особливості та сфера застосування торговельного стилю перемовин. Позиційний торг та його особливості і параметри. Схема позиційного торгу: ваша точка відмови; ваша точка бажаного результату; інтервал ваших можливостей; точка бажаного результату опонента; точка відмови опонента; інтервал можливостей опонента; зона компромісу між опонентами; точка згоди. Планування позиційного торгу. Три умови передпозиційного торгу. Основні етапи підготовчої роботи. Складання програми позиційного торгу. Прийоми позиційного торгу. Переконавання опонента. Тактика приховування і відкриття інформації. Тактика розвідки. Тактика гри проміжними опозиціями. Тактика імітування м'якого стилю.

Техніка співробітницького стилю перемовин. Метод принципів перемовин (за Р.Фішером і У.Юрі). Чотири центрові поняття і чотири основні правила принципів перемовин. Відділення людини від проблеми. Зосередження на інтересах, а не на позиціях. Пошук взаємовигідних варіантів. Метод «одного тексту». Настоювання на використанні об'єктивних критеріїв.

Організація перемовин. Ініціатива та управління перемовинами. Чотирикорова схема організації перемовин. Два організаційні завдання перемовного процесу. Підготовка перемовин. Обговорення процедури спільної роботи. Причини відмови опонентом обговорення спільної роботи. Стимулюючі засоби залучення опонента до перемовин. Демонстрація сили. Методика ПОІР (за Ч.Освудом). Управління перемовним процесом. Роль у перемовинах неформальної обстановки. Стилiстики перемовин. Обман і правдивість у перемовинах. Застосування блефу. Досягнення домовленості між конфліктуючими сторонами.

Тема 16. МЕДІАЦІЯ

Сутність процесу медіації. Визначення поняття «медіація». Професіоналізація медіаторства. Відмінності між вирішенням конфлікту в суді та розв'язанням при допомозі медіації. Керівник як медіатор. Чотири принципи медіації. Наміри конфліктантів у перемовинах при допомозі медіатора.

Функції медіатора. Аналітична функція. Слухова функція. Особлива роль відлуння-повтору в медіації. Організаційна функція. Розуміння поняття «кокус». Генеруюча функція. Інформаційна функція. Контролююча функція. Навчальна функція у напрямку співробітництва.

Стадії медіації. Сутність стадії вступного слова медіатора. Конфіденційність. Угода про процедуру перемовин. Етап представлення сторін. Стадія «вентиляції емоцій». Етап формування розпорядку перемовин. Стадія вироблення пропозицій. Етап підготовки угоди. Стадія виходу з медіації. Завдання й оцінка досягнутого конфліктантами. Етап постконфлікту.

Медіація конфлікту в організації. Особливості ситуації роботи медіатора по розв'язанню конфлікту в організації. Особливості, що полегшують досягнення угоди. Етап спільної зустрічі медіатора з обома конфліктуючими сторонами. Завдання зустрічі. Встановлення жорсткого регламенту і зобов'язання прийняти його сторонами (причини). Викладення сторонами свого бачення ситуації. Лінія поведінки медіатора. Формулювання сторонами змісту конфлікту. Складання сторонами двох списків можливих дій опонента. Етап окремих зустрічей зі сторонами конфлікту (кокуси). Завдання зустрічей. Дві частини кокусів і завдання у цьому медіатора. Етап спільної сесії обох сторін. Основне завдання сесії. Два типи угоди. Медіація у міжгрупових конфліктах: особливості, роль медіатора. Суть мистецтва медіації.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Модуль 1						
Тема 1. Становлення і розвиток конфліктології	6	2				4
Тема 2. Природа соціального конфлікту	6	2				4
Тема 3. Поведінка людей у конфлікті	6	2				4
Тема 4. Внутрішньоособистісні конфлікти	6		2			4
Тема 5. Міжособистісні та групові конфлікти	6		2			4
Тема 6. Конфлікти між керівниками та підлеглими	6	2				4
Тема 7. Конфлікти в організаціях та великих групах	6		2			4
Тема 8. Соціальні конфлікти	6		2			4
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	50	10	8			32
Модуль 2						
Тема 9. Політичні конфлікти: загальна характеристика	8	4				4
Тема 10. Форми прояву політичного конфлікту	6	2				4
Тема 11. Міжкультурні, міжетнічні та міжконфесійні конфлікти	8		4			4
Тема 12. Насильство та міжнародні (міждержавні) конфлікти	9		4			5
Тема 13. Способи виходу з конфлікту	6	2				4
Тема 14. Теорія перемовин	11	2	4			5
Тема 15. Перемовини у конфліктних ситуаціях	13	4	4			5
Тема 16. Медіація	7	2				5
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	70	18	16			36
Разом за семестр	120	28	24			68

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Модуль 1						
Тема 1. Становлення і розвиток конфліктології	7	2				5
Тема 2. Природа соціального конфлікту	7	2				5
Тема 3. Поведінка людей у конфлікті	7					7
Тема 4. Внутрішньоособистісні конфлікти	7					7
Тема 5. Міжособистісні та групові конфлікти	7					7
Тема 6. Конфлікти між керівниками та підлеглими	7	2				5
Тема 7. Конфлікти в організаціях та великих групах	7					7
Тема 8. Соціальні конфлікти	7					7
Тема 9. Політичні конфлікти: загальна характеристика	7	2				5
Тема 10. Форми прояву політичного конфлікту	9	2				7
Тема 11. Міжкультурні, міжетнічні та міжконфесійні конфлікти	9		2			7
Тема 12. Насильство та міжнародні (міждержавні) конфлікти	9		2			7
Тема 13. Способи виходу з конфлікту	7					7
Тема 14. Теорія перемовин	7					7
Тема 15. Перемовини у конфліктних ситуаціях	7					7
Тема 16. Медіація	7					7
Модульна контрольна робота	2	2				
Разом за модуль	120	12	4			104
Разом за семестр	120	12	4			104

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Внутрішньоособистісні конфлікти	2	
2	Міжособистісні та групові конфлікти	2	
3	Конфлікти в організаціях та великих групах	2	
4	Соціальні конфлікти	2	
5	Міжкультурні, міжетнічні та міжконфесійні конфлікти	4	2
6	Насильство та міжнародні (міждержавні) конфлікти	4	2
7	Теорія перемовин	4	
8	Перемовини у конфліктних ситуаціях	4	
Разом		24	4

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Становлення і розвиток конфліктології	4	5
2	Природа соціального конфлікту	4	5
3	Поведінка людей у конфлікті	4	7
4	Внутрішньоособистісні конфлікти	4	7
5	Міжособистісні та групові конфлікти	4	7
6	Конфлікти між керівниками та підлеглими	4	5
7	Конфлікти в організаціях та великих групах	4	7
8	Соціальні конфлікти	4	7
9	Політичні конфлікти: загальна характеристика	4	5
10	Форми прояву політичного конфлікту	4	7
11	Міжкультурні, міжетнічні та міжконфесійні	4	7
12	Насильство та міжнародні (міждержавні) конфлікти	5	7
13	Способи виходу з конфлікту	4	7
14	Теорія перемовин	5	7
15	Перемовини у конфліктних ситуаціях	5	7
16	Медіація	5	7
	Разом	68	104

6.5. Індивідуальне завдання

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни «Політична конфліктологія» носить самостійний характер виконання окреслених завдань і тематично охоплює загальне змістовне навантаження з навчального курсу. Індивідуальне завдання студента виконується під час 1 і 2 модулів і може бути оцінене максимально у 22 бали. Воно включає наступні завдання:

- колоквиум за працею Л.Козера «Функції соціального конфлікту» або праці Р.Дарендорфа «Сучасний соціальний конфлікт» (*на вибір студента*) (11 балів);
- підготовка та написання аналітичного реферату з визначеної й узгодженої з викладачем теми з переліку тем (11 балів).

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Раціональне осмислення природи соціального конфлікту в античному світі (Клеобул, Анаксимандр, Геракліт, Арістотель).
2. Середньовічна трактовка конфліктів у творчості Фоми Аквінського.
3. Ренесансний погляд на сутність соціальних зіткнень і соціальних конфліктів (Т.Мор, Е.Ротердамський, Ф.Бекон).
4. Природність соціального конфлікту Т.Гоббса і Дж.Локка та шляхи виходу з нього.
5. Критика збройних конфліктів французькими просвітниками (Д.Дідро, Ж.-Ж.Руссо, Вольтер).
6. Аморальність війни у творчості І.Канта.
7. Конфлікт і дисонанс війни у філософії Г.Гегеля.
8. Теорія біологічного конфлікту Ч.Дарвіна.
9. Ідея безконфліктного суспільства К.Маркса та Ф.Енгельса.
10. «Закони насильства» Л.Гумпловича.
11. Конфлікт у політичних ідеях В.Леніна.
12. Проблеми конфліктності у системі психоаналізу (З.Фрейд, К.Юнг, Е.Берн).

13. Конфлікт в організаціях у концепції наукового управління та представників школи «людських відносин» (Ф.Ротлісбергер, Ф.Діксон, В.Скотт).
14. Погляд на конфлікт представників структурно-функціонального аналізу.
15. «Конфліктна модель суспільства» Р.Дарендорфа.
16. «Корисність» і «шкідливість» конфлікту в теорії М.Амстуті.
17. Загальна теорія конфлікту К.Боулдінга.
18. Концепція функціонального конфлікту Л.Козера.

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Березовська-Чміль Олена, Кобець Юлія. Політичний конфлікт гібридного типу: глобальний та регіональний виміри. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Том 23. № 5. С. 93-101.
2. Ващенко І.В., Кляп М.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посібн. Київ: Знання, 2013. 408 с.
3. Гіренко С.П. Практична конфліктологія: навч. посібн. Харків: ХНУВС, 2010. 184 с.
4. Гірник А.М. Основи конфліктології: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вид-дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 222 с.
5. Гуменюк Л.Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів: ЛДУВС, 2015. 564 с.
6. Дуткевич Т. Конфліктологія з основами психології управління: навч. посібн. перевид. Київ: Центр учб. л-ри, 2016. 455 с.
7. Калаур С.М., Фалинська З.З. Соціальна конфліктологія: навч. посібн. Тернопіль: Астон, 2010. 360 с.
8. Капітоненко М.Г. Міжнародні конфлікти: навч. посібн. Київ: Либідь, 2009. 352 с.
9. Коваленко Д.В., Шалімова І.М., Керницький О.М. Конфліктологія: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Точка, 2012. 221 с.
10. Конфліктологія: навч. посібн. / за ред. М.П. Гетьманчука, П.П. Ткачука. Львів: ЛІСВ, 2007. 326 с.
11. Конфліктологія: навч. посібн. / Герасіна Л.М., Требін М.П., Воднік В.Д. та ін. Харків: Право, 2012. 128 с.
12. Конфліктологія. Словник / за заг. ред. О.Г.Колба, А.І.Буймістера. Київ: «Видавництво К. С. В.», 2012. 592 с.
13. Луцишин Г.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посібн. [для студентів, аспірантів і викл. вищ. навч. закл. освіти України]. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 200 с.
14. Мілославська О., Бернадський Б. Понятійно-термінологічний апарат політичної конфліктології в публічному управлінні. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 95-99. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-19>
15. Мілославська О. Інституціональний дизайн політичного конфлікту: специфіка та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Том 3. № 84. С. 37-41.
16. Орлянський В.С. Конфліктологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 218 с.
17. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навч. посібн. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
18. Примуш М.В., Ключев О.В. Політична конфліктологія: теорія та практика: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 198 с.
19. Примуш М.М. Політичні конфлікти та їх типи. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 96-104.

20. Проскуріна О.О., Лади́га О.І., Лади́га Л.І. Політична конфліктологія: підручник / заг. ред. О.І. Лади́ги. Луганськ, 2012. 359 с.
21. Ставченко С.В. Управління політичною кризою в демократичних політичних системах: монографія. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Форма А+», 2018. 296 с.

Допоміжна література

1. Агарков О. Політичні конфлікти у ХХІ столітті: причини, концептуальні підходи, наслідки. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 45-50.
2. Бадер А.В. Збройне насилля як вид політичного насилля. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 1. С. 12-17.
3. Бадер А.В. Сутнісно-термінологічний аналіз видів зовнішнього збройного насилля. *Регіональні студії*. 2023. № 34. С. 51-59.
4. Бадер А.В. Політичні системи та збройне насилля: цілісно-системний аналіз. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т.Шевченка». 2020. 320 с.
5. Бадер А.В. Поняття та класифікація збройного насилля як суспільно-політичного феномену. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 2. С. 44-48.
6. Балабанова Л.В., Савельєва К.В. Конфліктологія: підручник. Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. 468 с.
7. Балацька О. Політичне насилля як політико-культурний феномен: специфіка, детермінація, тенденції: монографія. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т.Шевченка», 2018. 385 с.
8. Берлач А.І., Кондюкова В.В. Конфліктологія: навч. посібн. для дистанційного навчання. Київ: Університет «Україна», 2007. 203 с.
9. Білецька Ю.В. Основні елементи політичного конфлікту. *Правове життя сучасної України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Юридична література, 2014. С. 184-186.
10. Балацька О.Б. Сучасні форми воєнних конфліктів: нові загрози й актуальні тенденції. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 3. С. 28-31.
11. Білецька Ю.В. Стадії розвитку політичних конфліктів. *Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину: IV національний конвент МАСПН (Україна)*. 20-21 березня 2014 р. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 151-153.
12. Вовк С.О., Бадер А.В. Рефлексивний погляд на збройне насилля та теорію справедливої війни в контексті російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 3. С. 23-29.
13. Вовк С.О. Громадянська війна як кризова модель розвитку політичного конфлікту. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. № Вип. 4. С. 27-31.
14. Вовк С.О. Громадянські війни: генеза, сутність, наслідки: монографія. Старобільськ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 304 с.
15. Вовк С.О. Форми громадянської війни. *Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Політологія*. Севастополь, 2014. Вип. 145. С. 73-76.
16. Герасимович В.А. Національний стиль як невід'ємний атрибут процесу політичних переговорів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 2. С. 60-62.
17. Гібридна війна: in verboet in praxi: монографія / Донецький національний університет ім. В.Стуса; під заг. ред. проф. Р.О.Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.
18. Горбатенко В.П. Гібридна війна. *Велика українська енциклопедія*. URL:https://vue.gov.ua/Гібридна_війна.
19. Горбачов А.В., Жеребятнікова І.В., Кравченко О.В. Політичні конфлікти і культурні зміни: аналіз динаміки культурних процесів під впливом геополітичних криз. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 1. С. 124-128.

20. Демчишак Р.Б. Друга карабаська війна у контексті реалізації інтересів головних регіональних акторів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 5. С. 129-135.
21. Денищенко Д.В. Збройне насилля на пострадянському політичному просторі як атрибут ідеології росії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 5. С. 31-40.
22. Додонов Р.О. Закономірності розгортання збройних конфліктів у ХХІ столітті. *Вісник Донецького національного університету. Серія: філософські науки*. 2017. Травень. С. 85-94.
23. Єремєєва І.А. Проблеми трансформації міжнародних збройних конфліктів у сучасному світі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 6. С. 128-131.
24. Єремєєва І.А. Особливості дефініювання та класифікації міжнародних конфліктів у сучасній політології. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 55-60.
25. Забеліна І.О. Теорії кризи та катастрофи в політичному розвитку цивілізацій. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzar_2013_7_39
26. Забеліна І.О. Поняття та сутність політичних криз: історико-бібліографічний аналіз. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 49. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/564>
27. Зінчина О.Б. Конфліктологія: навч. посібн. Харків: ХНАМГ, 2007. 164 с.
28. Івасечко О.Я., Бондар Д.А. Міжнародний досвід діяльності приватних військових компаній у збройних конфліктах. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 103-107.
29. Ключев О.В. Застосування математичного моделювання в дослідженні політичних конфліктів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 2. С. 81-84.
30. Комарчук О.О. Історичні та психологічні передумови виникнення гібридних війн. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 2. С. 5-9.
31. Корнат Л.Я., Сенчакевич Н.В. Роль засобів масової інформації у врегулюванні міжнародних конфліктів ХХІ ст. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 5. С. 145-149.
32. Кравченко В., Пащенко В. Практика та теорія «справедливої війни» в ХХІ ст. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 1. С. 4-13.
33. Кравченко Т. Політичний конфлікт в умовах демократичних політичних систем. *Політичний менеджмент*. 2011. № 2. С. 62-68.
34. Кобетяк А.Р. Європейський контекст впливу політики на релігійні процеси розділення православ'я в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 5. С. 41-48.
35. Коротков Д.С. «Гібридна війна» та її вплив на захист прав людини й демократичні цінності в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2017. Вип. 1. С. 191-195.
36. Лапшин О.Є. Конфлікт у колишній Югославії 1991 – 1995 рр. в загальноєвропейській політиці США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія». Одеса, 1999. 16 с. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/28384.html>
37. Ларіончева Н.А. Сучасні інформаційні війни: на прикладі російсько-українського протистояння. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 1. С. 14-20.
38. Левченко Л. Політичне насилля як різновид тиску у владних структурах. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П.Могили. Серія: Політологія*. 2008. Т. 79. Вип. 66. С. 18-21.
39. Леонов В.В. Парадокс асиметрії в сучасних міжнародних збройних конфліктах. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І.Черняхівського*. 2016. № 1. С. 29-36.
40. Лисенко Ю.В., Манельок Ю.М. Політичний конфлікт і політична криза держави як чинники політичної трансформації. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 6. С. 18-23.
41. Лисянський П.Л., Ястребова В.А. Специфіка сучасних проявів серпаратизму в світі. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 115-122.
42. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навч. посібн. Київ: ВД «Професіонал», 2006. 416 с.

43. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 128-132.
44. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
45. Магда Є.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. «Міжнародні відносини». Серія «Політичні науки»*. 2014. №.4. С. 9-10.
46. Мандрагеля В.А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів). Київ: ЄУ, 2003. 284 с.
47. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена кризи у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 16-29.
48. Меженська О.В. Особливості й визначальні фактори державного перевороту. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 2. С. 98-104.
49. Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення / за заг. ред. П.В.Токаря. Ужгород, 2001.
50. Олійник М.П. Авангардні бої «гібридної війни» росії проти України (1991-2003 рр.). *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 89-93.
51. Перепелиця Г.М. Генезис конфліктів на пострадянському просторі Європи. Київ, 2003. 254 с.
52. Пода Т. Теорія «справедливої війни»: від античності до сучасності. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2016. № 1 (23). С. 66-69.
53. Поліщук К. Чинники конфліктогенності та передумови виникнення і ескалації конфліктів на пострадянському просторі у 90-х роках ХХ століття. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2015. № 35. Ч. 3. С. 100-107.
54. Польовий М.А., Хевцуріані А. Природа та різновиди сепаратизму в сучасному світі. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 68. С. 114-119.
55. Світова гібридна війна: Український фронт / під головн. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
56. Сірий С. Локальні війни та конфлікти в умовах глобалізації. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 144-154.
57. Ставченко Сергій. Динаміка політичних криз: управлінсько-технологічний вимір. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2022. Том. 25. № 2. С. 82-87.
58. Стаднійчук Р. Роль та особливості публічної політики для врегулювання соціальних конфліктів. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 6 (66). С. 70-73.
59. Тимофієв В.Г. Управління конфліктами в діяльності державних службовців: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпропетровськ, 2006. 20 с.
60. Токар П.В. Конфліктологія: курс лекцій. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ у справах преси та інформації, 2001. 184 с.
61. Феденко О.В., Панасюк В.В. Еволюція змісту сучасної війни. *Військово-науковий вісник*. 2015. Вип. 24. С. 219-230.
62. Фещенко І. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройного політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Вип. 13 (1). С. 96-103.
63. Хапілова В.П. Конфліктологія: навч. посібн. для вищ. навч. закл. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 278 с.
64. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: навч. посібн. Київ: Кондор, 2015. 172 с.

65. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*. 2016. № 4. С. 41-48. URL: http://hbuv.gov.ua/UJRN/spool_2016_4_7
66. Яремчук С.С. Сучасні теорії в конфліктології: навч. посібн. Чернівці: Рута, 2008. 72 с.
67. Яхно Т. Конфліктологія та теорія переговорів. Київ: Центр навч. л-ри, 2019. 168 с.
68. Яхно Т.П., Куревіна І.О. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 175 с.
69. Shikhiyeva Konyel Madat. Міжнародні збройні конфлікти: основні риси, причини та види. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 1 (67). С. 71-78.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Бібліотека політолога. URL: <http://politics.ellib.org.ua/>
2. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000290>
3. Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/>
4. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). URL: <http://ratinggroup.ua/about.html>
5. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php>
6. Українські підручники онлайн : Політологія. URL: <http://pidruchniki.ws/politologiya/>
7. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/>
8. Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій "СОЦІОПОЛІС". URL: <http://sociopolis.com.ua/Sociopolis/About/>